

इत्येव इत्येव पूर्ववाणी स्वोत्पत्तिप्रकारं प्रजजल्य वाचः प्राणाधीनत्वमपि वाचः प्रभावादेव विदितमित्यर्थः यत्र सोमः सहाग्निनेत्युक्तौ सोमाग्नीइडापि गलाधिपती मनोवाकशब्दाभ्यामुपसंहरति तस्मादिति किम
 थाविद्यमध्ये व्यामहे किमर्थाविद्यं व्यामहे वाचि हि प्राणं जुहुमः प्राणो वावयोर्ध्वं वप्रभवः स एवाप्यय इति श्रुतेः यथा स्थंडिलस्थो वद्विवायुना स्थालीस्थो वायुश्च वद्विना समिध्यते अन्यतरनाशे च द्वयोरपि नाशः
 एवं स्वर्गाद्यर्थवैर्दर्मनः संयुक्ष्यते ततो वागादीन् व्यापायति तत्र वाचः प्रवर्तकस्य वायो निर्दोषे मनोरोधे वा वाङ्मनुरुध्यते तावैव संसारादर्शनरूपेणार्थसिद्धौ किं यज्ञादिना श्रुतौ तु वाकशब्देन तत्कारणं मनो ज्ञेयं एवं च

ततः समाने प्रतितिष्ठतीह इत्येव पूर्वप्रजजल्यवाणी ॥ तस्मान्मनः स्यात्वरत्वाद्दिशिष्टं तथा देवीजंगमत्वाद्दिशिष्टा ॥ २६ ॥ इति श्रीमहाभारते आश्वमेधिके पर्व
 णि अनुगीतापर्वणि ब्राह्मणगीतासु एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ २१ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं ॥ सुभगे सप्तहोतृ
 णां विधानमिह यादृशं ॥ १ ॥ घ्राणश्चक्षुश्च जिह्वा च त्वक् श्रोत्रं चैव पंचमं ॥ मनो बुद्धिश्च सप्तैते होतारः पृथगाश्रिताः ॥ २ ॥ सूक्ष्मेऽवकाशे तिष्ठंतो न पश्यंतीतरेतरं ॥
 एतान्वै सप्तहोतृत्वं स्वभावाद्दिशिष्टो भवे ॥ ३ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ सूक्ष्मेऽवकाशे संतस्ते कथं नान्योन्यदर्शिनः ॥ कथं स्वभावाभागे वन्नेतदा चक्ष्वमे प्रभो ॥ ४ ॥
 ब्राह्मण उवाच ॥ गुणाज्ञानमविज्ञानं गुणज्ञानमभिज्ञता ॥ परस्परं गुणानेतेनाभिजानंतिकर्हि चित् ॥ ५ ॥ जिह्वा चक्षुस्तथा श्रोत्रं वाङ्मनो बुद्धिरेव च ॥ नगं
 धानं धिगच्छंति घ्राणस्तानं धिगच्छति ॥ ६ ॥ घ्राणं चक्षुस्तथा श्रोत्रं वाङ्मनो बुद्धिरेव च ॥ नरसानं धिगच्छंति जिह्वास्तानं धिगच्छति ॥ ७ ॥ घ्राणं जिह्वा तथा श्रो
 त्रं वाङ्मनो बुद्धिरेव च ॥ नरूपाण्यधिगच्छंति चक्षुस्तान्यधिगच्छति ॥ ८ ॥ घ्राणं जिह्वा ततश्चक्षुः श्रोत्रं बुद्धिर्मनस्तथा ॥ न स्पृशन्ति धिगच्छंति त्वक्कतानं धिगच्छ
 ति ॥ ९ ॥ घ्राणं जिह्वा चक्षुश्च वाङ्मनो बुद्धिरेव च ॥ न शब्दानं धिगच्छंति श्रोत्रं तानं धिगच्छति ॥ १० ॥ घ्राणं जिह्वा चक्षुश्च त्वक् श्रोत्रं बुद्धिरेव च ॥ संशयं ना
 धिगच्छंति मनस्तमं धिगच्छति ॥ ११ ॥ घ्राणं जिह्वा चक्षुश्च त्वक् श्रोत्रं मन एव च ॥ न निष्ठामं धिगच्छंति बुद्धिस्तमं धिगच्छति ॥ १२ ॥ अत्राप्युदाहरंतीम
 मितिहासं पुरातनं ॥ इन्द्रियाणां च संवादं मनसश्चैव भामिनि ॥ १३ ॥

वाङ्मनसयोः प्रत्येकं पुरुषार्थहेतुत्वाद्दिशिष्टत्वमविशिष्टं ॥ २६ ॥ इत्याश्वमेधिके पर्वणि नैलंकंठीये भारतभावे दीपे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ २१ ॥ इदानीं पूर्वोक्तघ्राणादिसप्तकस्य अ
 न्यव्यतिरेकाभ्यामिदं तत्कार्यकारित्वं नास्तीत्युक्त्वा बुद्धिमनस्य तत्राव्यतिरेकं पंचानां मनोधीनत्वं मनसोऽपि व्यावहारिकार्थप्रकाशकत्वमितराधीनमिति द्विधमनः संवादेनेतेषामन्योन्याव्यतिरेकमुक्त्वा पूर्वोक्त
 मेवान्यतरजयेनोभयजयफलं सिध्यतीति प्रतिपादनार्थं यं सप्तहोत्राध्याय आरभ्यते अत्रापि ति अत्र वाङ्मनसयोः समप्राधान्ये विवेचनीये ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥